

היבטים לשוניים בפרשת ויחי עד

דקדוקי קריאה והדרכה לקורא בציבור בפרשת ויחי בהפטרה ובראשון של שמות

מז ל אַעֲשֶׂה: העי"ן בחטף סגול כן הוא במדויקים
מז לא הַשְׁבֵּעָה לִי וַיִּשְׁבַּע לוֹ: שני לשונות השבועה כאן הן מלרע, ומוטעמות בטעם מפסיק
מח ו וּמֹלְדֶתָּךְ אֲשֶׁר-הוֹלֵדְתָּ: הדלת"ן בשוא נח ¹
מח ז מִתָּהּ: ההטעמה במ"ם. כדי למנוע טעות – בחלק מהחומשים נוספה תלישא גם במ"ם ²
מח ט אֲשֶׁר-נָתַן-לִי... קָחֶם-נָא: געיה בנו"ן ובקו"ף בהתאמה. וְאַבְרָכֶם: הרי"ש בשווא נע והכ"ף בצירי
מח יד שָׁכַל: שי"ן שמאלית
מח טו וַיִּבְרָךְ: במלעיל והרי"ש בסגול
מח טז וַיִּקְרָא: וא"ו החיבור מנוקדת בשווא
מח יט יִהְיֶה-לָּעַם: געיה ביו"ד הראשונה ודגש חזק בלמ"ד מדין דחיק. וַיִּזְרְעוּ יִהְיֶה מְלֶאכֶת-הַגֹּזִים: טעם טפחא בתיבת וַיִּזְרְעוּ
מח כ בָּךְ: הבי"ת בטעם רביע, אין להשגיח בגרשיים של קורן. יִשְׁמְךָ: המ"ם בשוא נע כי השי"ן בחירק מלא ³
מח כב וְאַלִּי: בגרשיים, אין להשגיח ברביע של קורן. שְׁכֶם אֶחָד: האל"ף והחית בפתח
מט ג בְּכָרִי אֶתָּה: שתיהן במלעיל. וַיִּתֵּר עָז: העי"ן בקמץ ולא בחולם
מט ו תִּתֵּן: מלרע הטעם בחי"ת. הִרְגוּ אִישׁ: טעם נסוג אחור לה"א. עֲקְרוּ-שׁוֹר: דגש חזק בקו"ף והשווא תחתיה נע
מט ט מִטָּרֶף בְּנֵי עֲלִיָּת: טעם טפחא בתיבת מִטָּרֶף
מט י מִיְהוּדָה: מ"ם בחירק מלא, אין לבטא שווא ביו"ד. יִקְהַת: דגש חזק בקו"ף והשווא תחתיה נע
מט יג יָמִים: יש להדגיש את המ"ם להבדיל מרבים של יום: יום/יָמִים – יום/יָמִים
מט יז עֲקָבִי-סוֹס: דגש חזק בקו"ף והשווא תחתיה נע
מט כ מַעֲדֵנִי-מִלֶּךְ: העמדה קלה במ"ם הראשונה למנוע הבלעת העי"ן החטופה
מט כג וַיִּמְרָרְהוּ: היו"ד בשווא נח ורי"ש ראשונה בשווא נע
מט כד אֶבְרָר: הבית רפה ללא דגש
מט כה וַיַּעֲזֹרְךָ: עי"ן בשוא נח, זי"ן בשוא נע, כ"ף סופית דגושה. יש להיזהר מתופעת 'הדבקין' בקריאת פסוק זה (בדומה לכל קריאה אחרת), דהיינו, לתת רווח בין מילים שאות עלולה להיבלע ביניהן למשל: שמים // מעל וכד'. וַיִּבְרָכְךָ: רי"ש בשווא נע וכ"ף סופית דגושה
מט כז יִטְרֹף: הרי"ש בקמץ רחב ⁴ . יֹאכֵל עֵד: טעם נסוג אחור ליו"ד
מט ל אֲשֶׁר עַל-פְּנֵי-מִמְרָא: המרכא במילה אֲשֶׁר ⁵
מט לג וַיִּאָּסֶף: במלעיל

¹ יש משתבשים לקרוא וּמֹלְדֶתָּךְ והפכו את השוא הנח לנע [בקריאת סגול] ואת הנע לנח!

² מעניין, שגם בתנ"ך ברויאר ודותן ובר-אילן שנמנעים מסימון כפול של תלישא ושאר הטעמים המסומנים בראש המילה או בסופה – כאן מסמנים תלישא גם על המ"ם.

³ כלומר התנועה הגדולה של החירק. הובהר כאן כמה פעמים כי הכתיב המופיע במקרא כשהוא חריג מבחינה דקדוקית אינו קובע אם זו תנועה גדולה או קטנה.

⁴ לו היתה המילה יטרף מוקפת לזו הבאה אחריה, היינו דנים אותו בקמץ חטוף.

⁵ בדפוס ונציה בטעות המרכא במילה פְּנֵי.

קשה לקבוע מה עיקר הקנין - השדה, שהוא כולל הכל, או המערה שהיא מטרת הקנין. הטעמים מפסיקים אחרי 'השדה', ונראה כי הם העיקר, ולא המערה. ויתכן לפרש אחרת, אך לא הפוך.

ועוד, התיבה 'מקנה' מנוקד צירי, ולא כתוב מקנת השדה. הרי מקנה בדרך כלל משמש לבהמות, לעומת מקנה, שהיא מעשה הקנין.

מכאן, ניתן לבחון מקומות אחרים שכתוב בהם 'מקנה' בסגול או בצירי ולפרש 'קנין'.

והזוגה הראשונה היא "כי אם תם הכסף, ומקנה הבהמה אל אדני":

פה כבר כתבתי בזוטות קודמות כי 'מקנה' הוא דוקא קנין בפסוק הזה (פ' ויגש).

נ בא אליהוא (הגיגים)

אֲנִי אֶכְלָל אֶתְכֶם וְאֶת־טַפְכֶּם

ההפסק אחרי אתכם, כי יוסף עצמו לא יכול לכלכל את בני אחיו כל חייהם, כי היה זקן, ואחרי מותו לא יכול לקיים הבטחה כזאת. וראה ספרי עקב לח.

ממני: יוסף היה זקן? היה בן 56 במות אביו יעקב, וחי עוד יותר מחמישים שנה אבל ברור שאינו יכול להתחייב על בני אחיו, וגם על אחיו אינו יכול להתחייב יותר ממה שהוא חי, ולפי חז"ל הוא מת ראשון.

השאלה בכלל למה התחייבות זו. הלא בני ישראל נאחזו כבר במצרים ופרו ורבו מאוד, ומסתמא כל אחד מצא את פרנסתו.

דויד כוכב: למה התחייבות זו? לולא ההתחייבות לפרנסה ממי שהשלטון בידו. נקל בידי המלכות להשבית פרנסתם בתואנה כל דהוא, בין מוצדקת ובין אם לאו.

מט ח יהודה אפה ינחף אֶחָיָד יִדָּה

ידידנו משה אוסי מביא בגליונו את פירוש אברבנאל על הברכה ליהודה.

הברכה ליהודה עפ"י דון ר' יצחק אברבנאל

א. ישנה מחלוקת בין המפרשים באשר למטרת היאספותם של שבטי ישראל סביב יעקב אביהם לפני מותו. המדרש קובע ע"ב"קש יעקב לגלות לבניו קץ הימין ונסתלקה ממנו שכינה". אמנם יש המסכמים את פרק מ"ט תחת הכותרת "ברכות יעקב לבניו", אך אם נשווה זאת למתכונת של "ברכת משה" בס' דברים, נראה שיש כאן יותר סיכומים מאשר ברכות: הגדים מסכמים של אירועים שעברו עלי יעקב ועל בניו בימי חייהם ביחד עם נבואות לעתיד כגון: מעשה ראובן בבלהה "כִּי עָלִיתָ מִשְׁכְּבִי אֲבִיךָ" (מ"ט ד'); מעשה שמעון ולוי והריגת אנשי שכם: "כִּלִּי חָמָס מְכַרְתִּיחֶם" (מ"ט ה'); מכירת יוסף: "וַיִּשְׁטְמֵהוּ בְּעֵלִי חָצִים" (מ"ט כ"ג) וכו'; ונבואות לעתיד כמו על יהודה שמלכותו תימשך "לֹא-יִסּוּר שְׁבֵט מִיְּהוּדָה" (שם י'), או "דָּן יִדִּין עַמּוֹ" (שם ט"ז) - הרומז לשמשון והפלשתים ועוד. הראב"ע מציין שיתכן כי הברכות לכל שבט ושבט נאמרו בנפרד וכמו שכתוב בסוף דבריו: "כָּל-אֱלֹהֵי שְׁבִטֵי יִשְׂרָאֵל שָׁנִים עָשָׂר וְזֹאת אֲשֶׁר-דִּבֶּר לָהֶם אֲבִיהֶם" (עוד כאן עשה איתם סיכומים, ומעתה) "וַיִּבְרַךְ אוֹתָם אִישׁ אֲשֶׁר כִּבְרָכְתּוֹ בְּרַךְ אֹתָם" (שם כ"ח). ספורנו מטעים שאמירות אלה הן בחינות עצות של האב לבניו לגבי המשך הדרך כאשר ימות.

ב. יוצא דופן הוא דון ר' יצחק אברבנאל המציג מטרה אחרת ל'ברכות יעקב'. לדבריו קובע יעקב עתה מי ינהיג בעתיד את עם ישראל, שהרי בשלב מסוים יבקשו השבטים להמליך עליהם מלך, ולכן כדאי לקבוע זאת מראש.

מי יהיה הראוי לתפקיד וזאת כדי להימנע מריב ומחלוקת בעתיד. ובלשוננו: "ובעבור זה עשה חיפוש וחקירה בכל אחד מבניו כפי טבעו ותכונתו מי הוא הראוי למלכות"; כלומר, יעקב סוקר בפניהם את תכונותיהם, ולמטרת: "לא לתכלית הברכה ולא לתכלית התוכחה ולא להגיד עתידות ולא לספר מעלתם בארץ כי אם להודיע אם הם ראויים למלכות ולשררה אם לא". ולאחר שמועמדותם של ראובן, שמעון ולוי להנהגת העם יורדת מן הפרק, מציין אברבנאל "זכר בנו הרביעי יהודה, ואמר שבאמת כפי ענייניו ותכונתו לו נאה האדנות, וזהו: 'יְהוּדָה אֶתָּה יוֹדוּךָ אֶחָיִךְ' – 'הנה ראיתי בך, בני, יהודה, ארבע סיבות שמפאתם לך תיאות המלוכה על אחיך'. וממשיך אברבנאל ומציין את הסיבות: א. בטבע האנשים שהם מקנאים באחיהם יותר ממה שהם מקנאים בזרים, כי האחוה כופה שוויון, ולא מן הראוי הוא שאח ימשול בשני, והנה אתה יהודה, כל האחים נכנעים לך ומוזים בממשלתך. ב. אתה תצליח במלחמות, ולך מתאים ללחום את מלחמות ה', ועל זה אמר יעקב: 'יִדְךָ בְּעֶרְףְּ אֶבְיֶךָ', וכמאמר דוד: 'וְאַיִכִּי נִתְּתָה לִי עֶרְףְּ' (תה' י"ח מ"א); ר"ל "שכל אויביך ינוסו מפניך ויפנו לך עורף, ואתה תרדוף ותשיגם, ובעבור זה 'וְשִׁתְּחוּ לְךָ בְּנֵי אֶבְיֶיךָ', כי רוב בני אדם משתחוים לשרי הצבא בהיותם נלחמים מלחמותיהם...". ג. אתה אינך מועל וחומס כשמעון ולוי, ולא פוזז כמים כראובן, ועל כן אמר: 'גִּיד אֶרֶץ יְהוּדָה מִטָּרֶף בְּנֵי עֲלִית', ר"ל "יהודה אתה הוא כמו הגור הקטן שאינו טורף עדיין, אבל הוא טורף בכח, וזהו 'מִטָּרֶף בְּנֵי עֲלִית'. כלומר מכל טרף וחמס, אתה בני עלית וסילקת עצמך, כי אין כליך כלי חמס כשמעון ולוי. ואתה צדיק וישר. ואפשר שרמז בזה ג"כ לעניין יוסף שלא היה בעצתו להרגו. ר"ל: מטרף, בני, יוסף, עלית וסילקת עצמך ממנו (וכן רש"י: סילקת עצמך ואמרת: 'מה בצע' וגו'). ד. יש בך מידת הגבורה כאריה הגדול, וזהו: 'כִּרְעָה רִבְעָה בְּאֶרֶץ וּכְלָבִיא מִי יִקְמְנוּ'. ומסכם אברבנאל את ארבע הסיבות: "אני (יעקב) מבאר וגזור ש'לא-יסור שֶׁבֶט מִיְהוּדָה', והוא שבט מלכות. וממשיך אברבנאל להסביר את פס' י': 'וּמִחֻקֵּק מִבֵּין רִגְלָיו' – ולו שני הסברים: א. המושל והנגיד ומסדר החוקים. ב. המחוקק הוא הסופר היושב תמיד בין רגלי המושל כדי לכתוב את מה שהוא מצווה. 'עַד כִּי-יָבֹא שִׁילָה' – יש מפרשים אותו על דוד, כי שילה כמו בנו, על דרך 'וּבְשִׁלְיָתָהּ חִיּוֹצֵת מִבֵּין רִגְלָיָהּ' (דב' כ"ח נ"ז). 'וְלֹא יִקְחֶת עֲמִים' – 'יִקְחֶת' – יש המפרשים אותה עפ"י הערבית לציית ולהישמע, ואילו לאברבנאל שני הסברים: א. שרש הקרוב ל'קהל', כלומר להתקבץ, והוא אמור על דוד שנקבצו אליו השבטים. ב. שילה – כשמה של העיר, 'משכן שילה' – 'ואמר כי יהיה תמיד מעלה ושררה ליהודה על אחיו עד כי יבוא שילה ויכלה משכן שילה, כי אז יאספו ויתקבצו עמים, שהם שבטי ישראל, ל'ו'. ר"ל שימלך עליהם, ליהודה, וכן הוא אומר: 'וַיֵּשֶׁב מִשְׁכַּן שִׁלֹה' (תה' ע"ח ס').

הבאתי את פרשנותו המעניינת של דון ר' יצחק אברבנאל על "ברכת יהודה" דווקא, כי ייחוסה של משפחתו הגיע לפי עדותם עד לדוד המלך, ולמשפחה היה חותם מיוחד ומגילת יוחסין של שבט יהודה.

היבטים לשוניים תהלים קיט-ט

דקדוקי קריאה

סה **עִם-עֲבָדְךָ**: הדלי"ת בשווא ולא בסגול, הטעם בכ"ף בסוף המילה. לא עֲבָדְךָ!

ע **טָפַשׁ**: שי"ן ימנית

עב **וְכִסְף**: הכ"ף בקמץ בניגוד לשיר

סה **עִם-עֲבָדְךָ** אע"פ שמילה זו בטעם אתנח, המילה לא נשתנתה לצורת הפסק. מצאנו את צורת ההפסק בתחילת מלכים (א א כו) וְלִי אֶגְיִפְתָּךְ במפסיק חלש, וכאן במפסיק חוצה הדלי"ת נשארה בשווא. כנראה בגלל קוצר הפסוק, מילה זו מתקשרת לסוף הפסוק. רד"ק: הדלי"ת בשווא עם ה'אתנחתא', שלא כמנהג.

טוֹב עֲשִׂיתָ עִם-עֲבָדְךָ ה' כְּדַבְּרְךָ:

ראב"ע: עבדך - דבק עם השם (י). אין הוא מתכוון לחלוק על פיסוק הטעמים. הוא מציין על הפסק אחרי שם ה'.

רד"ק: יי' כדברך - טעמו דבק עם טוב עשית; יי' - קריאה, כלומר: מה שהבטחתני עשית עמי, יי'!

הרב מלבי"ם: אחר שבקש שימלא ה' דבריו והבטחתו, אמר באמת עשית עם עבדך טוב כדברך וכהבטחתך, ולכן אבקש... (מתקשר לפסוק הבא).

סו **טוֹב טַעַם וְדַעַת לְמִדָּתִי כִּי בְּמִצְוֹתֶיךָ הָאֲמֵנָתִי**:

רד"ק: המיטב שבטעמים בתורה ובמצוות והדעת בהם, למדני; כי האמנתי בהם, שאתה צוית אותם, ושהם משפטי צדק, לפיכך למדני טוב טעמם.

ר' מנחם המאירי (מתחיל בפסוק הקודם): הרבה טובות עשית עמי, כדברך והבטחתך, אבל אני מבקש ממך שתלמדני טוב טעם ודעת במצוות. וכי - במקום 'אע"פ', כלומר: אע"פ שכבר האמנתי בהם וקיימתים מבלי ידיעת הטעם, מכל מקום אני מבקש לדעת דרכיך.

הרב מלבי"ם: שתעשה עמי גם הטובה הזאת ללמדני כל פרטי המצוות ודיניהם, וזה דעת, וגם שאשיג טעמי המצוות, וזה טוב טעם, ומתנצל בל תאמר שאבקש טוב טעם מפני שאיני מאמין במצוה שלא אדע טעמה, כי במצוותיך האמנתי שאני מאמין גם מבלי אדע טעמה, רק מה שאני מבקש לדעת טוב טעם ודעת, הוא מפני כי... (מתקשר לפסוק הבא).

סז **טָרַם אֶעֱנֶה אֲנִי שִׁנְגָּה וְעֵתָה אֲמַרְתָּךְ שְׁמִרְתָּי**: רש"י: טרם הגיתי זהם צבתי מדרשות, אני שוגג זהם וחוטא; ועתה, משעניתי זהם, תורתך שמרתי, שהמדרש מלמדני לסור מן העבירה. לכך אני מבקש ממך: טוב טעם ודעת למדני. טרם אענה - לשון 'סונה והוגה צבית המדרש' הוא, כמו "תען לשוני אמרתך" (לקמן קעב); וכן "יכרת ה' לאיש אשר יעשנה ער ועונה מאחלי יעקב" (מל' ב, יב) - "ער" צחכמים "ועונה" צתלמידים (ראה שבת נה, ב).

לפי רש"י אֶעֱנֶה מלשון תלמוד, לפני שלמדתי.

רד"ק: ענין כניעה, כמו "וּמִהֲמוֹנָם לֹא יַעֲנֶה" (יש' לא, ד); אמר: טרם הפנעתי והייתי חוטא, שוגג הייתי, כי לא הייתי פונה אל מצותיך ואל אמרתך, ולא הייתי נותנם על לב וזוכרם; ועתה כשראיתי שחטאתי בהפנותי לבי מאמרתך, נכנעתי ושבתי לשמור אמרתך ולזכור אותה תמיד, כדי שלא אהיה שוגג באחת ממצותיך. ויש לפרש אענה - כמו "ויען איוב" (איוב ג, ב);

"וענית ואמרת" (דב' כו,ה); כלומר: קודם שהייתי מתעסק בלמוד, הייתי שוגג פעמים בשמירת מצות, אבל אחר ששבתי להתעסק בלמוד, אמרתך שמרתי.

ר' מנחם המאירי: והוא לשון דבור; כלומר: קודם שהתעסקתי בלמוד הייתי שוגג בקצת דברים, להעדר ידיעתי מהם; אבל עתה - אמרתך שמרתי. יש מפרשים בו (ראה רד"ק) לשון כניעה; כלומר: קודם שהייתי נכנע לפניך, והייתי חוטא - שוגג הייתי, כלומר: חסר; וחסרון ידיעתי הביאני לכך.

ולי נראה לפרש טרם אענה וכו' - כלומר: יודע ומכיר אני סכלותי, וקודם שיצא דברי מפי, אני מכיר שאני שוגג ומכניס עצמי במה שאין ראוי לי; אבל מה אעשה, ואמרתך שמרתי - רוצה לומר: תשוקתי וכספי לקיים מצותך הביאני לכך. ולכן, טוב אתה ומטיב - למדני חוקיך!

סח טוב-אתה ומטיב למדני חקיקך: ראב"ע: טוב - בלא בקשה, ומטיב - למבקש. רד"ק: טוב אתה, והטובה תבוא מאתך, ותיטיב לכל; הטב עמי שתלמדני חקיקך. הרב מלבי"ם: ומבקש יותר מזה שגם תלמדני חקיקך שאין להם טעם, שאשיג גם את טעמם, וזה אבקש מצד ההטבה היתירה מצד שה' טוב ומטיב מאד

סט טפלו עלי שקר זדים אני בכל-לבו אצור פקודיך: רש"י: חזרו עלי שקר; וכן "ותטפל על עוני" (איוב יד,יז).

הרב מלבי"ם: באר עוד טעם מה שצריך הוא לדעת טעמי המצות, מפני הזדים החולקים על התורה והמצות, והם משתי כתות, יש מהם שטפלו עלי שקר, שמכחישים את התורה והמצות ע"י שקרים שבודים מלבם, ונגד זה אני בכל לב אצור פקודיך, שהפקודים הם זכרון למעשי ה' אשר עשה בימי קדם מהנסים והנפלאות, וזה מעיד אמת נגד השקר של הזדים.

ע טפש כחלב לבם אני תורתך שעשעתי: ראב"ע: אין חבר לו. וטעם שעשעתי - כאשר התהללה החכמה: "ושעשעי את בני אדם" (מש' ח,לא). רד"ק: השמין לבם שלא יוכלו להבין תורתך, אבל אני - שעשעתי בתורתך בהביני אותה. טפש - כתרגום "השמין לב העם הזה" (יש' ו,י): "טפש" (ת"י). תורתך - כמו 'בתורתך', וכן "הנמצא בית ה'" (מלכים ב,יב,יא).

הרב מלבי"ם: טפש ויש מהם שטפש לבם כחלב מרוב שמנונית, שהולכים אחר תאות אכילה ופוקדים במצות מרוב תאותם, שמחמת זה גבר עליהם הטפשות והסכלות, ונגד זה אני תורתך שעשעתי, שהתורה תפקח את הלב להבין ולהשכיל, ותחליש כח התאוה שלכן נקראת תושיה, שמתשת כח הגוף ותאוותיו.

עא טוב-לי כי-ענית לי למען אלמד חקיקך: ראב"ע: אם באו עינים עלי, שיבואני ללמד חקיקך, אז טוב לי.

רד"ק: טוב לי כשהייתי מענה עצמי ויגע, למען אלמד חוקיך; לטוב גדול ולתענוג אני חושב אותו הענוי לי. טוב לי - אחרים מענים את עצמם ויגעים לקנות ממון, אבל אני עיניתי עצמי והוגעתי עצמי לקנות תורה, כי טוב לי תורת פיך מאלפי זהב וכסף.

הרב מלבי"ם: והגם שהתורה מתשת כח טוב לי כי ענית, כדי שע"כ אלמד חקיקך וא"א להשיג סודות התורה רק מי שימית עצמו עליה, ובמ"ש ענית, כולל אם עיני הגוף אם עיני הממון והקנינים, ונגד עיני הקנינים מפרש, כי... (מתקשר לפסוק הבא).

עב טוב-לי תורת-פיד מאלפי זהב נכסף: ראב"ע: אם מנהג האדם לענות עצמו לקנות הון; על כן: מאלפי זהב.
הרב מלבי"ם: אני בוחר יותר שאשיג תורת פיד שהם טעמי החקים שלא יודעו רק מפיד, כי מפיו דעת ותבונה, וזה טוב לי יותר מאלפי זהב וכסף.

תן לחכם ויחכם-עוד

אני מבקש מאוד ממי שיש לו הערות שלא ימנע מלשולחן אלי
הכתובת למשלוח: eliyahule@gmail.com
הערות מתקבלות גם באנגלית.

הודעה מאתר "לדעת" כאן תוכלו להוריד גליונות פרשת השבוע מדי שבוע (גם גליוננו מופיע
שם): www.ladaat.net/gilionot.php

אם אתה מתעניין
בהגטים הלשוניים של התורה
(לשון המקרא, המשנה, התלמוד וכו')
אתה מוזמן להרשם (בחנם)
לקבלת דוא"ל געושיאים לשוניים
בכתובת: maanelashon@gmail.com
☺ בוא להחכים את עצמך ואת שאר המכותגים ☺